

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

TARJIMADA SEMANTIK, PRAGMATIK VA STILISTIK EKVIVALENTLIK: MUMTOZ MATNLARNING QIYOSIY TAHLILI

Fazilat Xabibullayeva Xabibullo qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, tayanch doktorant

Annotatsiya

Mazkur maqolada mumtoz adabiyot tarjimasida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlik masalasi "Boburnoma"ning inglizcha tarjimalari qiyosida tahlil qilinadi. Tadqiqot markaziga asliyat matndagi mazmuniy qatlam, muallif nutqining pragmatik yo'naltirilganligi hamda uslubiy o'ziga xoslikning tarjimada qay darajada saqlanishi masalasi qo'yiladi. Mumtoz matn tarjimasida ekvivalentlik oddiy leksik moslik bilan cheklanmasligi, balki tarixiy-madaniy kontekst, muallif ohangi, tasvir usuli va nutqning ichki estetik yuklamasi bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'lishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: mumtoz adabiyot, Boburnoma, tarjima, semantik ekvivalentlik, pragmatik ekvivalentlik, stilistik ekvivalentlik, qiyosiy tahlil, inglizcha tarjima.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ, ПРАГМАТИЧЕСКАЯ И СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ В ПЕРЕВОДЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КЛАССИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Фазилят Хабибуллаева Хабибулло кизи

Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера
Навои, базовый докторант

Аннотация

В данной статье анализируется вопрос семантической, прагматической и стилистической эквивалентности в переводе классической литературы в сравнении с английскими переводами «Бабурномы». В центре исследования — содержательный слой оригинального текста, прагматическая направленность речи автора и степень сохранения стилистической оригинальности в переводе. Показано, что эквивалентность в переводе классических текстов не ограничивается простым лексическим соответствием, а неразрывно связана с историко-культурным контекстом, тоном автора, методом изображения и внутренней эстетической нагрузкой речи.

Ключевые слова: классическая литература, «Бабурнома», перевод, семантическая эквивалентность, прагматическая эквивалентность, стилистическая эквивалентность, сравнительный анализ, английский перевод.

SEMANTIC, PRAGMATIC AND STYLISTIC EQUIVALENCE IN TRANSLATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CLASSICAL TEXTS

Fazilat Xabibullayeva Xabibullo qizi

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoiy, Doctoral student

Abstract

This article analyzes the issue of semantic, pragmatic and stylistic equivalence in the translation of classical literature in comparison with English translations of "Baburnoma". The focus of the research is on the content layer of the original text, the pragmatic orientation of the author's speech and the extent to which the stylistic originality is preserved in the translation. It is shown that equivalence in the translation of classical texts is not limited to simple lexical correspondence, but is inextricably linked to the historical-cultural context, the author's tone, the method of depiction and the internal aesthetic load of the speech.

Keywords: classical literature, Baburnoma, translation, semantic equivalence, pragmatic equivalence, stylistic equivalence, comparative analysis, English translation.

Mumtoz adabiyot tarjimasi tarjimashunoslikning eng murakkab yo'nalishlaridan biridir. Bunday matnlarda ma'no faqat lug'aviy qatlam bilan cheklanmaydi; tarixiy voqelik, muallif dunyoqarashi, uslubiy ohang va madaniy xotira bir butun holda namoyon bo'ladi. Shu sababli mumtoz asarni boshqa tilga o'girishda semantik moslikning o'zi yetarli bo'lmaydi. Nutqning pragmatik yo'naltirilganligi, muallif ovozinin saqlanishi, tasvir usulining estetik qiymati va tarixiy-madaniy qatlamning qay darajada tiklanishi ham tarjima sifati mezoniga aylanadi [2], [3].

"Boburnoma" bu jihatdan ayniqsa qulay va murakkab matndir. Asarda tarixiy voqealar bayoni, shaxsiy kuzatish, siyosiy fikr, hissiy munosabat va tasviriy nutq bir-biri bilan uzviy bog'langan. Matnda

ayrim o‘rinlarda muallifning bevosita bahosi, ayrim joylarda voqelikning xolis qaydi, boshqa holatlarda esa kuchli emotsional yoki estetik ifoda ustun keladi. Natijada bitta mikrosegmentning o‘zida ham semantik mazmun, pragmatik signal va stilistik ohang birgalikda ishlaydi [1], [4]. Shu holat “Boburnoma” tarjimasini faqat tarixiy yoki leksik muammo sifatida emas, ko‘p qatlamli tarjimaviy hodisa sifatida ko‘rishni talab qiladi.

Tarjima nazariyasida ekvivalentlik masalasi turli olimlar tomonidan har xil talqin qilingan. Nida formal correspondence va dynamic equivalence o‘rtasidagi farqni ko‘rsatib, qabul qiluvchi reaksiyasi masalasini markazga olib chiqadi [9]. Baker ekvivalentlikni, ayniqsa, pragmatik sathda kontekst, implikatura va yashirin ma‘no bilan bog‘laydi [10]. Newmark semantic va communicative translation farqini amaliy tarjima qarorining asosiy modeli sifatida izohlaydi [11]. Bu qarashlar zamonaviy tarjimashunoslik uchun muhim bo‘lsa-da, ularni mumtoz matnlar materialida, xususan, “Boburnoma”ning inglizcha tarjimalari misolida qayta ko‘rib chiqish alohida ahamiyatga ega. Chunki mumtoz asarda ekvivalentlik oddiy matnlar tarjimasiga qaraganda ancha nozik va ko‘p qatlamli ko‘rinishda yuzaga chiqadi [2], [3], [6].

O‘zbek tarjimashunosligida ham badiiy tarjimaning mazmuniy va uslubiy tabiati haqida muhim qarashlar shakllangan. G‘. Salomov tarjimani shunchaki til almashtirish emas, balki mazmun va badiiy ta’sirning qayta yaratilishi sifatida talqin qiladi [2], [3]. O‘zbek adabiyotshunosligi va tarjimashunosligida mumtoz matnning til xususiyatlari, tarixiy qatlamlari va ifoda tabiatini saqlash masalasi doimo muhim o‘rin tutgan [4], [5], [7]. Shu bois “Boburnoma” tarjimalarini ekvivalentlik nuqtayi nazaridan tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy tarjima tajribasi uchun ham zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi “Boburnoma”ning inglizcha tarjimalari qiyosida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlikning o‘zaro nisbatini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqotda asliyat matni hamda uning inglizcha tarjimalaridagi ayrim mikrosegmentlar qiyosiy tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor uch savolga qaratiladi: mazmuniy qatlam qaysi darajada saqlanadi, pragmatik ta’sir qayerda susayadi, stilistik ifoda qaysi hollarda tekislanadi yoki qayta tiklanadi? Shu tariqa maqola mumtoz adabiyot tarjimasida ekvivalentlikni yagona mezon bilan emas, balki segmentning mazmuniy, kommunikativ va uslubiy vazifalariga mos differensial yondashuv asosida baholash lozimligini asoslashga qaratiladi [8], [9], [11].

Metodlar

Mazkur tadqiqot qiyosiy-tavsifiy, matniy-funksional va interpretativ tahlil tamoyillari asosida olib borildi. Ish markazida mumtoz adabiyot tarjimasida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlikning qay darajada saqlanishi yoki siljishi masalasi turadi. Tadqiqot modeli uch qatlamli yondashuvga tayandi: birinchi qatlam — mazmuniy moslik, ikkinchi qatlam — kommunikativ-pragmatik ta’sir, uchinchi qatlam — uslubiy va ifodaviy xususiyatlar. Bunday yondashuv Nidaning “formal correspondence” va “dynamic equivalence” haqidagi qarashlari [9], Bakerning pragmatik ekvivalentlik va implikatura bilan bog‘liq tahlillari [10], Newmarkning semantic translation va communicative translation o‘rtasidagi farqlari [11] hamda o‘zbek tarjimashunosligida G‘. Salomov tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar [2], [3] bilan metodik jihatdan uyg‘unlashadi.

Tadqiqot materiali sifatida Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari va uning inglizcha tarjimalari tanlandi. Asliyat matni sifatida “Boburnoma”ning o‘zbek nashri olindi [1]. Tarjima materiali sifatida asarning ingliz tilidagi ilmiy va adabiy tarjima an’anasida muhim o‘rin tutgan variantlar nazarda tutiladi [6], [8]. Korpus hajmi ataylab cheklangan bo‘lib, butun asarni emas, balki tahlil uchun yuqori darajada funksional yuk ko‘taradigan mikrosegmentlar tanlab olindi. Bu yondashuv mumtoz matndagi ko‘p qatlamli ma‘no va uslubiy belgilarni aniqroq ko‘rsatish imkonini beradi.

Material tanlashda to‘rtta asosiy mezon belgilandi. Birinchi mezon — semantik zichlik: parcha tarixiy, madaniy yoki emotsional jihatdan zich ma‘no qatlamiga ega bo‘lishi kerak. Ikkinchi mezon — pragmatik faollik: matnda muallif bahosi, murojaat ohangi, yashirin ma‘no, kinoya, ta’kid yoki baholash signali bo‘lishi lozim. Uchinchi mezon — stilistik sezilarlilik: tasvir usuli, sintaktik ritm, leksik bo‘yoqdorlik yoki muallif ovozi aniq ajralib turishi kerak. To‘rtinchi mezon — qiyoslash imkoniyati: asliyat va tarjima segmentlari mazmun, vazifa va uslub jihatidan parallel ravishda tahlil qilishga yaroqli bo‘lishi lozim [4], [5], [7].

Tadqiqotning nazariy poydevori bir necha yo‘nalishning kesishgan nuqtasida qurildi. O‘zbek tarjimashunosligida G‘. Salomov tarjimani mazmun va badiiy ta’sirning qayta yaratilishi sifatida talqin qiladi [2], [3]. O‘zbek adabiyotshunosligidagi nazariy qarashlar mumtoz matnning til, uslub va poetik tabiati tahlilida tayanch vazifasini bajaradi [4], [5]. “Boburnoma”ning adabiy va tarixiy tabiatiga oid tadqiqotlar esa matnning ichki xususiyatlarini aniqlashda asos bo‘ldi [6]. Shu tariqa, tadqiqotda ekvivalentlik bitta tekis tushuncha sifatida emas, balki mumtoz matnning mazmuniy, kommunikativ va

stilistik qatlamlariga mos ravishda farqlanadigan ko'p sathli hodisa sifatida ko'rildi.

Tahlil birligi sifatida mikrosegment olindi. Mikrosegment deganda bitta gap, sintaktik butunlik yoki semantik jihatdan yaxlit kichik matn bo'lagi tushunildi. Bunday tanlov metodik jihatdan muhim, chunki butun paragrafni birdan baholash semantik, pragmatik va stilistik siljishlarni bir-biriga qo'shib yuboradi. Mikrosegment esa ayni bir nuqtada ma'no saqlanib, pragmatik kuch pasayishi yoki uslubiy ritm saqlanib, semantik aniqlik torayishi kabi holatlarni alohida ko'rsatishga imkon beradi [9], [10], [11].

Tahlil indikatorlari, baholash mezonlari va tadqiqot bosqichlari

Tahlilda semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlikni ajratish uchun uch guruh indikator belgilandi. Har bir guruh mustaqil mezonlar asosida baholandi. Bu yondashuv ekvivalentlikni umumiy taassurot bilan emas, aniq tahliliy belgilar asosida ko'rsatish imkonini beradi. Nida ma'no va qabul qiluvchi reaksiyasi o'rtasidagi farqni tarjima bahosining markaziy nuqtasi sifatida belgilaydi [9], Baker esa ekvivalentlikni ayniqsa pragmatik sathda kontekst va implikatura bilan bog'laydi [10]. Shu bois indikatorlar faqat leksik moslik bilan cheklanmay, kommunikativ va uslubiy qatlamlarni ham qamrab oldi.

Semantik ekvivalentlik uch ko'rsatkich asosida baholandi:

1. referensial ma'noning saqlanishi;
2. asosiy semalarning saqlanishi yoki torayishi;
3. obraz va metaforik qatlamning qay darajada tiklangani.

Bu mezonlar, ayniqsa, "Boburnoma"da tarixiy voqelik, shaxsiy kuzatuv va tasviriy ifoda birlashgan segmentlarni tahlil qilishda muhim bo'ldi [1], [6], [11].

Pragmatik ekvivalentlik ham uch ko'rsatkich bilan tekshirildi:

1. nutqning baholovchi yoki ta'sir etuvchi kuchi;
2. muallif ovozi va murojaat ohangi;
3. implikatura va yashirin signalning saqlanishi.

Mumtoz matnda pragmatik qatlam ko'pincha bevosita buyruq yoki iltimos bilan emas, muallifning bahosi, ohangi va mazmuniy urg'usi orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli tarjimada yuzaki ma'no saqlanganda ham pragmatik qatlamdagi kamayishlar alohida qayd etildi [2], [3], [10].

Stilistik ekvivalentlikni baholashda quyidagi uch mezon olindi:

1. registr va uslubiy daraja;
2. sintaktik ritm va gap qurilishi;
3. leksik tanlovning bo'yodqorligi hamda tasvir usuli.

"Boburnoma"dagi uslubiy effekt tarixiy xotira, muallif kuzatuv va tasviriy ixchamlik bilan bog'liq bo'lgani uchun tarjimada aynan shu qatlamning qanday saqlangani asosiy kuzatuv obyektiga aylandi [1], [4], [8].

Baholash jarayoni uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda har bir asliyat segmentining funksional profili tuzildi: uning mazmuniy vazifasi, kommunikativ yo'nalishi, baholovchi ohangi va uslubiy xususiyati aniqlandi. Ikkinchi bosqichda tarjima segmenti asliyat bilan mikrosegmentlar kesimida qiyoslandi. Uchinchi bosqichda aniqlangan farqlar semantik, pragmatik va stilistik siljishlar sifatida tasniflandi. Zarur hollarda bir segment bir vaqtning o'zida ikki qatlam bo'yicha ham baholandi. Masalan, ma'no saqlanib, pragmatik ohang pasayishi yoki uslubiy ritm saqlanib, obraz torayishi kabi holatlar alohida qayd etildi [9], [10], [11].

Siljishlarni qayd etishda uch holat farqlandi:

1. to'liq moslik — semantik ma'no, pragmatik kuch va stilistik belgi birgalikda saqlanadi;
2. qisman moslik — bir qatlam saqlanib, boshqasi zaiflashadi;
3. funksional yo'qotish — segmentning asosiy mazmuniy, kommunikativ yoki uslubiy vazifasi sezilarli darajada kamayadi.

Newmark va Komissarovning qarashlari aynan shu farqlarni izohlashda tayanch bo'ldi [11].

Tadqiqotda statistik takrorlanish emas, sifat tahlili markazga qo'yildi. Korpus hajmi kichik bo'lgani uchun asosiy e'tibor tarjima qarorining sifati va oqibatiga qaratildi. Shunga qaramay, har bir segment bo'yicha qaysi indikatorlar faolroq buzilgani yoki saqlangani qayd etildi. Bu yondashuv mumtoz matn tarjimasini faqat "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" mezonida emas, balki semantik, pragmatik va stilistik qatlamlar o'rtasidagi nisbat asosida baholash imkonini berdi.

Shu tariqa, qo'llangan metod "Boburnoma"ning inglizcha tarjimalarida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlikning qaysi nuqtalarda bir-biridan ajralishini, qaysi hollarda esa qisman uyg'unlashishini ko'rsatishga xizmat qiladi. Bu model mumtoz adabiyot tarjimasini faqat mazmuniy moslik nuqtayi nazaridan emas, balki tarixiy-madaniy va uslubiy oqibatlari bilan birga baholash imkonini beradi.

Natijalar

Qiyosiy tahlil “Boburnoma”ning inglizcha tarjimalarida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlik bir xil darajada saqlanmasligini ko‘rsatdi. Ayrim segmentlarda referensial mazmun ancha barqaror uzatilgan bo‘lsa, boshqa o‘rinlarda muallif bahosi, ichki ohang yoki uslubiy ixchamlik sezilarli darajada susaygan [1], [2], [9]. Tahlil qilingan mikrosegmentlar orasida uch asosiy holat kuzatildi: semantik moslikning nisbatan yuqoriligi, pragmatik signalning qisman pasayishi va stilistik qatlamning neytrallashuvi [10], [11].

Birinchi natija shuni ko‘rsatdiki, tarixiy-bayon xarakteridagi segmentlarda semantik ekvivalentlik nisbatan yuqori saqlanadi. “Boburnoma”dagi voqea, joy, shaxs yoki harakatga oid bevosita xabar beruvchi birliklar inglizcha tarjimada asosan aniqlik bilan berilgan. Tarjimada voqelikning asosiy referensial skeleti qayta tiklangan, xronologik va faktik ma’no ko‘p hollarda saqlangan [1], [6]. Biroq ayni segmentlarda ham ayrim tarixiy-madaniy birliklarning semantik maydoni to‘liq qoplanmay, toraygan holatlar uchradi [3], [11].

Ikkinchi natija shundan iboratki, muallif bahosi yoki ichki munosabati seziladigan segmentlarda pragmatik ekvivalentlik semantik qatlamga qaraganda zaifroq tiklanadi. “Boburnoma” matnida muallifning ayrim voqea, shaxs yoki holatga nisbatan bildirgan bevosita yoki bilvosita bahosi tarjimada mazmun jihatidan uzatilsa-da, uning ta’sir kuchi hamma vaqt bir xil darajada saqlanmagan [2], [3], [10]. Xususan, baholovchi ohang, kinoyaviy signal yoki muallifning ichki pozitsiyasini bildiruvchi nozik pragmatik urg‘ular ayrim tarjima segmentlarida ochiqlashgan yoki neytrallashgan.

Uchinchi natija stilistik ekvivalentlik bilan bog‘liq. Tahlil “Boburnoma”ning ayrim tasviriy va kuzatuvchan segmentlarida muallif uslubining asosiy belgilaridan biri bo‘lgan ixchamlik, ritm va leksik bo‘yoqdorlik inglizcha tarjimada qisman tekislanishini ko‘rsatdi [4], [8], [11]. Aslyatda qisqa, lo‘nda va ayni paytda tasviriy yuk ko‘targan gaplar tarjimada ko‘proq tushuntiruvchi yoki neytral shaklga o‘tgan holatlar kuzatildi. Natijada mazmun saqlangan, lekin uslubiy intensivlik pasaygan.

To‘rtinchi natija shuki, bitta mikrosegmentning o‘zida uch qatlam ham bir xil darajada saqlanmaydi. Ayrim o‘rinlarda semantik mazmun deyarli to‘liq berilgan, ammo pragmatik signal zaiflashgan. Boshqa holatlarda esa muallif ohangi qisman tiklangan bo‘lsa-da, obrazli ifoda toraygan [9], [10], [11]. Shu jihatdan tahlil qilingan segmentlarda ekvivalentlik bitta umumiy ko‘rsatkich sifatida emas, alohida qatlamlar bo‘yicha farqlanadigan hodisa sifatida namoyon bo‘ldi.

Beshinchi natija sifatida shuni qayd etish mumkinki, “Boburnoma” tarjimasida tarixiy-madaniy va uslubiy zichlik oshgan sari to‘liq ekvivalentlikka erishish qiyinlashadi. Oddiy xabar beruvchi segmentlarda semantik moslik ancha yuqori bo‘lgan bo‘lsa, muallifning kuzatuvchanligi, bahosi yoki tasviriy ifodasi kuchaygan segmentlarda pragmatik va stilistik siljish ehtimoli ortdi [1], [5], [7]. Bu holat, ayniqsa, mumtoz matnning tarixiy va estetik tabiatini birgalikda tashuvchi birliklarda aniqroq ko‘rindi.

Tahlil davomida yana bir muntazam holat aniqlandi: semantik qatlam ko‘pincha pragmatik va stilistik qatlamga nisbatan barqarorroq saqlanadi [9], [11]. Boshqacha aytganda, tarjimada “nima deyilgan?” savoliga javob nisbatan to‘liq tiklangan, “qanday ohangda deyilgan?” va “qanday ta’sir bilan aytilgan?” savollarida esa siljish kuchliroq kuzatilgan [2], [3], [10]. Shu sababli qiyosiy tahlilda eng ko‘p uchragan holat qisman moslik bo‘ldi.

Segmentlar kesimida uch turdagi natija qayd etildi:

1. to‘liqroq moslik — mazmun, ohang va uslubiy belgi birgalikda nisbatan barqaror saqlangan holatlar;
2. qisman moslik — mazmun saqlanib, pragmatik yoki stilistik qatlam zaiflashgan holatlar;
3. funksional yo‘qotish — segmentning asosiy kommunikativ yoki uslubiy vazifasi tarjimada sezilarli kamaygan holatlar.

Shu tariqa, qiyosiy tahlil “Boburnoma”ning inglizcha tarjimalarida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlikning bir tekis emas, qatlamlar bo‘yicha farqlanadigan hodisa ekanini ko‘rsatdi. Eng barqaror qatlam semantik ma’no bo‘lib chiqdi; eng sezgir qatlamlar esa pragmatik signal va stilistik ifoda bo‘ldi [2], [9], [11].

Qiyosiy tahlil natijalari “Boburnoma” tarjimasida ekvivalentlikni bitta umumiy mezon bilan baholash yetarli emasligini ko‘rsatdi. Aslyatda mazmun, muallif munosabati va uslub bir vaqtning o‘zida ishlaydi. Tarjimada esa bu qatlamlar ko‘pincha bir xil darajada ko‘chmaydi. Referensial ma’no nisbatan barqaror saqlanadi, pragmatik signal va stilistik kolorit esa ko‘proq siljishga uchraydi [9], [10], [11].

Semantik qatlamning barqarorroq chiqishi tasodifiy emas. “Boburnoma”ning tarixiy-bayon xarakteridagi segmentlarida voqea, harakat, joy va shaxsga oid mazmuniy skeletni tarjima qilish nisbatan aniqroq amalga oshadi. Bu holat Nida ta’kidlagan mazmuniy moslik masalasi bilan bog‘liq [9]. Tarjimon,

avvalo, “nima bo‘ldi?” degan savolga javobni saqlashga intiladi. Lekin mumtoz matnda mazmunning o‘zi ham ko‘p qatlamli bo‘lgani uchun referensial aniqlik doimo to‘liq semantik ekvivalentlikni anglatmaydi. Ayrim tarixiy-madaniy birliklar leksik jihatdan uzatilsa ham, ularning ichki konnotativ maydoni torayadi [1], [6].

Pragmatik qatlamdagi pasayish muallif ovozi bilan bog‘liq. “Boburnoma”da muallif ko‘pincha voqeani faqat qayd etmaydi, unga baho beradi, ayrim joylarda masofa saqlaydi, ayrim o‘rinlarda esa emotsional yoki kinoyaviy munosabat bildiradi. Tarjimada mazmun saqlangan holatda ham ana shu ichki yo‘naltirilganlik sustlashadi [2], [3]. Baker pragmatik ekvivalentlikni yashirin ma‘no, implikatura va kontekst bilan bog‘laydi [10]. Mumtoz matnda aynan shu yashirin qatlam tarjimaning eng sezgir nuqtasiga aylanadi. Tarjimon ma‘noni ochiqslashtirganda matn tushunarliroq bo‘ladi, lekin pragmatik bosim kamayadi.

Stilistik ekvivalentlikdagi siljishlar ham qonuniy. “Boburnoma” uslubi ko‘p hollarda ixcham, lo‘nda va kuzatuvchan. Muallif tasvirni ortiqcha bezaksiz, lekin kuchli ichki ritm bilan beradi. Tarjimada shu ritm ko‘pincha tushuntiruvchi sintaksis bilan almashadi yoki neytralroq leksika bilan tekislanadi [4], [8]. Newmark semantic va communicative translation o‘rtasidagi farqni aynan shunday holatlarda muhim deb ko‘rsatadi [11]. Agar tarjimon o‘quvchi uchun ravonlikni ustun qo‘ysa, uslubiy siqqlik susayadi. Agar aslyatdagi uslubiy zichlikni maksimal saqlasa, tarjima sun‘iy yoki og‘ir ko‘rinishi mumkin. Mumtoz matn tarjimasidagi murakkablik ham shu ikki bosim orasida yuzaga keladi.

Natijalardagi yana bir muhim jihat — bir xil segmentda uch qatlamning turli darajada saqlanishidir. Bu holat ekvivalentlikni “bor” yoki “yo‘q” tarzida baholash noto‘g‘ri ekanini ko‘rsatadi. Ba‘zi segmentlarda ma‘no aniq o‘tadi, lekin muallif ohangi pasayadi. Boshqa segmentlarda stilistik effekt qisman saqlanadi, biroq tarixiy-madaniy noziklik torayadi [9], [11]. Komissarov ekvivalentlik darajalarini farqlash zarurligini aynan shu muammo bilan bog‘laydi. “Boburnoma” materiali bu nazariy nuqtani amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Mumtoz adabiyot tarjimasida tarixiy-madaniy zichlik oshgan sari siljish ehtimoli kuchayishi ham muhim kuzatuvdir. Oddiy xabar beruvchi segmentlarda ekvivalentlik nisbatan barqaror bo‘lsa, muallifning bahosi, obrazli ifodasi yoki tarixiy-madaniy yuki kuchli bo‘lgan joylarda pragmatik va stilistik yo‘qotishlar tezroq yuz beradi [1], [5], [7]. Bu shuni anglatadiki, mumtoz matn tarjimasida barcha segmentlarga bitta usul bilan yondashish samara bermaydi. Har bir segmentning ichki vazifasi tarjima qarorini belgilaydi.

Shu nuqtada differensial yondashuv masalasi markazga chiqadi. Agar segment tarixiy-bayon xarakterida bo‘lsa, semantik aniqlik ustun bo‘lishi mumkin. Agar segment muallif munosabatini tashisa, pragmatik qatlamni saqlash muhimlashadi. Agar segment tasviriy yoki kuzatuvchan bo‘lsa, stilistik ritm va leksik bo‘yoq ustuvor ahamiyat kasb etadi [2], [3], [11]. Demak, mumtoz matn tarjimasida “eng to‘g‘ri” yagona usul yo‘q; to‘g‘ri qaror segmentning mazmuniy, kommunikativ va uslubiy vazifasiga bog‘liq.

Maqolaning asosiy ilmiy natijasi ham shu yerda ochiladi: “Boburnoma”ning inglizcha tarjimalarida semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlik parallel emas va ular har doim bir xil darajada tiklanmaydi. Tarjima sifati bitta qatlam bilan emas, aynan shu uch qatlam o‘rtasidagi nisbat bilan belgilanadi [9], [10], [11]. Mumtoz adabiyot tarjimasini baholashda shu nisbatni hisobga olish nazariy ham, amaliy jihatdan foydaliroqdir.

“Boburnoma”ning inglizcha tarjimalari qiyosiy tahlili semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlik mumtoz adabiyot tarjimasida bir xil darajada saqlanmasligini ko‘rsatdi. Referensial ma‘no ko‘p hollarda nisbatan barqaror uzatiladi. Pragmatik signal va stilistik kolorit esa ko‘proq siljishga uchraydi. Ayniqsa, muallif bahosi, ichki ohang, tasviriy ixchamlik va uslubiy ritm tarjimada sezgir qatlam sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlil bitta umumiy ekvivalentlik mezoni bilan cheklanib bo‘lmasligini ko‘rsatdi. Bir segment semantik jihatdan aniq, lekin pragmatik jihatdan sust bo‘lishi mumkin. Boshqa segmentda mazmun saqlanib, uslubiy intensivlik pasayishi mumkin. Shu sababli mumtoz matn tarjimasini baholashda mazmun, kommunikativ ta‘sir va uslubiy qurilishni alohida, lekin o‘zaro bog‘liq qatlamlar sifatida ko‘rish lozim.

Maqolaning asosiy natijasi shundan iboratki, “Boburnoma” tarjimasida differensial yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etadi. Tarjima qarori har bir mikrosegmentning funksional vazifasiga qarab belgilanadi: tarixiy-bayon segmentlarda semantik aniqlik, muallif munosabati seziladigan o‘rinlarda pragmatik signal, tasviriy va kuzatuvchan parchalarda esa stilistik ifoda muhimroq bo‘ladi. Demak, mumtoz adabiyot tarjimasida eng maqbul yondashuv yagona universal model emas, balki segmentning mazmuniy, pragmatik va stilistik vazifalariga mos tanlangan tarjima strategiyasidir.

Mazkur yondashuv mumtoz matn tarjimasini tahlil qilishda amaliy ahamiyatga ham ega. U tarjimon qarorini faqat mazmuniy to‘g‘rilik asosida emas, balki tarixiy-madaniy va uslubiy oqibatlari bilan

birga baholash imkonini beradi. Kelgusida “Boburnoma”ning boshqa tarjima variantlari, shuningdek, boshqa mumtoz asarlar bilan qiyosiy material kengaytirilsa, semantik, pragmatik va stilistik ekvivalentlikning yanada aniqroq modelini ishlab chiqish mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. — T.: Sharq, 2002. — 335 b.
2. Salomov G‘. Tarjima nazariyasi asoslari. — T.: O‘qituvchi, 1983. — 232 b.
3. Salomov G‘. Til va tarjima. — T.: Fan, 1966.
4. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. — T.: Akademnashr, 2018.
5. Rahmonov V. O‘zbek mumtoz adabiyoti namunalari. — T.: O‘qituvchi, 2003.
6. Hayitov Sh. Turkiy xalqlar adabiyotida Bobur ijodi // Ziyouz
7. Kudratova Sh.K. Tarjimoni nazmiy va nasriy bayon etilishi // Ziyonet kutubxonasi
8. Shomurodova Mohiniso Shavkat qizi. “Boburnoma”da tarixiy shaxs nomlarining qo‘llanishi // Ziyonet kutubxonasi
9. Nida E.A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. — Leiden: E.J. Brill, 1964.
10. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. — London; New York: Routledge, 1992.
11. Newmark P. A Textbook of Translation. — New York; London: Prentice Hall, 1988.